

P. SZABÓ BÉLA*

Töredékek a hazai jogoktatás két világháború közötti jellemzőiről és problémáiról

Ahogy az az egyetemtörténetírásban általában lenni szokott, az évfordulók jelentős mértékben ráirányítják a figyelmet az egyes karok szervezet és oktatástörténetére. Ebből a szempontból különösen öröndetes, hogy élve a különböző jubileumok által kínált lehetőségekkel, a hazai jogi karok egy jelentős része az utóbbi években jelentős erőfeszítéseket tett abban a vonatkozásban is, hogy megismertesse az utókorral a korábbi évtizedekben intézményükben, vagy annak jogelődjeiben tevékenykedő professzorok életpályáját és munkásságát. Az elkészült kötetek¹ rendkívül változatos képet nyújtanak a két világháború között tevékenykedő hazai jogtanárok személyes sorsáról és tudományos törekvéseiről és néha felvillantják azt a mikrokozmoszt, a jogi karok világát is, amiben professzor elődeink oktattak és alkottak.

Jelen tanulmány² kis kiegészítést kíván nyújtani a két világháború közötti időszakra vonatkoztatva ahhoz a képhez, amely az egyes életrajzokból kibontakozik, felvillantva az egyetemi jogoktatás jogszabályi kereteit, a nyilvános rendes tanárok által oktatott ismeretköröket és foglalkozási típusokat, különös tekintettel a professzori utánpótlás kérdésére a korabeli négy jogi kar és jogakadémiák viszonyrendszerében. Végül igazolandó a korabeli jogi oktatás rendjének statikusságát, néhány olyan reformgondolat kerül felvázolásra, amelyek nem valósulhattak meg, annak ellenére, hogy a korszak „jogászvilága” jelentősen érezte a módosítások szükségességét. A megújítás szükségességének felisme-

* egyetemi tanár, DE Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

¹ KAJTÁR ISTVÁN (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008)*. PTE Állam- és Jogtudományi Kara. Pécs, 2008., GÖRÖG MÁRTA – HOMOKI-NAGY MÁRIA – VARGA NORBERT (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem jogász professzorai I.* FORVM Acta Juridica et Politica X. évfolyam 1. szám, Szeged, 2020., P. SZABÓ BÉLA (szerk.): *»Ernyedetlen szorgalommal ...«: A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)* (Historia Facultatis Iuridicae IV.), Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Debrecen, 2014. NAGY ZOLTÁN (szerk.): *Jogászprofesszorok Miskolcon*. Miskolci Jogásztradíciók Megőrzéséért Egyesület – Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Miskolc, 2021. Nem külön életrajzokként felvázolva STIPTA ISTVÁN: *A Jogakadémia tanári karának tudományos munkássága*. In: Homicskó [Árpád] et al. (szerk.): *A Kecskeméti Református Jogakadémia története 1875–1949*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2019. 203–243. pp.

² A tanulmány alapjául szolgáló előadás „A hazai jogoktatás jellemzői és problémái a »Kolozsvár-Szegedi Kolozsvár retour« korában” címmel hangzott el 1921. október 14-én Szegeden.

rése, de „nehézségi erők” miatti kudarca éppoly jellemzője volt a korszaknak, mint a jogakadémiák sajátos szerepe, vagy a hallgatóság rekrutációja. Az alábbi sorok célja elsősorban az, hogy bizonyos mértékben – jobban és kevésbé ismert tények alapján – bepillantást nyerjünk professzor elődeink oktatással töltött mindennapjaiba, felvillantván, hogy milyen környezetben, milyen napi elfoglaltság mellett alkották meg jogtudományt gazdagító és joggyakorlatot szolgáló munkáikat.

I. A helyszínek

Az első világháború kitörésekor a hazai jogászképzést négy tudományegyetemi kar, valamint egy-egy állami és királyi, valamint hat felekezeti jogakadémia, illetve joglíceum szolgált, mivel a pozsonyi és debreceni egyetemalapítás abszorbeálta az ott tevékenykedő jogakadémiákat.³

A területvesztések következtében két egyetemi kar hosszú bizonytalanság után⁴ 1921-ben Szegeden⁵ és 1923-ban Pécsen kezdhetett meg rendezett működését.⁶ Jogakadémiából-líceumból⁷ 1923 után mindössze három (az egri katolikus joglíceum,⁸ a kecskeméti református-⁹ és a miskolci evangélikus jogakadémia¹⁰) maradt fenn.

Ahhoz, hogy értelmes képet kaphassunk a két világháború közötti hazai jogoktatás világáról – a fent jelzett intézményi háttérrel nem feledve – lépünk vissza időben néhány évtizedet és először alkossunk egy vázlatos képet a jogoktatás jogszabályi kereteiről.

³ JANCsó TAMÁS: *A magyar felsőoktatás területi szerkezetének és hallgatói létszámának alakulása 1900-tól 1945-ig*. In: Bottlik Zsolt (szerk.): *Önálló lépések a tudomány területén*. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2013. 133. p. ECKHARDT FERENC: *A jogi oktatás reformjának múltja*. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar Felsőoktatás II. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda*. Budapest, 1937. 11–20. pp. CSIZMADIA ANDOR: *A magyar jogi felsőoktatás fejlődése*. Felsőoktatási Szemle 1969/10. 578–579. pp.

⁴ KISS JÓZSEF MIHÁLY: *Párhuzamos utak. A kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez*. In: Kiss József Mihály (szerk.): *Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből*. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 14.) Budapest, 1991. 123–156. pp.

⁵ ANTAL TAMÁS – BALOGH ELEMÉR: *A Jog- és Államtudományi Kar*. In: Marjanucz László (főszerk.) – Antal Tamás – Vajda Tamás (szerk.): *A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig, 1872–1921. (A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II.)* Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged, 2022. 145–166. pp. BALOGH ELEMÉR: *A kolozsvári-szegedi jogi kar története (1872–2002)*. In: Takács Péter (szerk.) *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések*. ELTE ÁJK. Budapest, 2003. 185–225. pp.

⁶ KAJTÁR ISTVÁN: *A pécsi állam- és jogtudományi kar története (1923–2002)*. In: Takács Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések*. ELTE ÁJK. Budapest, 2003. 226–230. pp.

⁷ BÓNIS György: *Jogi oktatás. I–II*. In: Szabó Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia 1. A – J.*, Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 900. p. A legújabb összefoglalás: PETŐ ERNŐ: *A jogakadémiák a 20. században*. PhD-értekezés. DE BTK. Debrecen 2003.

⁸ NAGY JÓZSEF: *Az egri jogakadémiai képzés fény- és árnyoldalai*. In: Nagy József (szerk.): *Libelli Historiae Academiae Agriensis. Adatok és adalékok a főiskola történetéhez 2010–2011*. Liceum Kiadó. Eger, 2012. 85–106. pp.

⁹ HOMICSÓ et al. 2019.

¹⁰ BRUCKNER GYÖZÖ: *A Miskolci Jogakadémia múltja és kulturmunkássága 1919–1949*. BAZ Megyei Levéltár. Miskolc, 1996. A jogakadémia oktatóinak életpályájára vö. NAGY 2021.

II. Az oktatás jogszabályi keretei

Hiszen közsímet, hogy a modern magyar jogoktatás a Kiegyezés utáni évtized szabályalkotásának eredménye, amely – elsősorban az állami és felekezeti jogakadémiák jelentős száma miatt – akár a korabeli nyugat-európai, akár az osztrák jogászképzéstől megkülönböztető sajátos, jegyeket hordozott magán.

Az 1870-es években két egyetemi jogi karral és akkor még 15 jogakadémiával működő, két és félezer (a felsőoktatásban résztvevők több mint felét kitevő) hallgató oktatását felvállaló magyar jogászképzés a nevezett *decennium* közepén gyökeres átalakuláson ment át, s az ezen reform nyomán kialakult oktatási rendszer tulajdonképpen az elkövetkező hetven évre meghatározta azokat a kereteket, amelyekben a hazai jogoktatás működött. Ezen tényből kifolyólag röviden szükséges kitérnünk ezekre az intézkedésekre.

A reform keretében egyrészt rendeletben szabályozták a jogakadémiák oktatási kéréseit abból a célból, hogy tovább erősítsék az egységesítést és az egyetemekkel való egyenlősítést. Ezzel a jogakadémiákat egyfajta jog- és államtudományi „főiskolákká” alakították át.¹¹

Másrészt átalakításra került a vizsgarendszer is:¹² ekkortól kezdve – egészen a II. világháború utáni reformokig – kétféle doktorátust lehetett szerezni: jogtudományit és államtudományit (ez volt a jogi doktorátus ún. *bifurcatiója*).¹³ E mögött az a – később sokat bíralt – alap gondolat állt, hogy a magánszféra konfliktusait megoldó, illetve az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogtudományt elválasszák az államigazgatáshoz kötődő ún. államtudományoktól.¹⁴

A korabeli vizsgarendszer három típusú megmérettetésből állt:

- a négyéves tanulmányi idő alatt két (történeti, valamint közjogi),¹⁵ illetve 1911-től egy harmadik alapvizsgát (magán- és büntetőjogi) kellett letenniük a hallgatóknak.¹⁶

¹¹ A reform ezen részéről vö. MEZEY BARNA: *A jogakadémiák 1874. évi reformja*. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A jogászképzés a felsőoktatás rendszerében*, (Jogtörténeti Értekezések 14.) Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke. Budapest, 1984. 103–119. pp.

¹² *A m. k. vallás- és oktatásügyi miniszternek 1874. évi 3055/1874 sz. a. a budapesti s a kolozsvári tud. egyetemekhez intézett rendelete alap-vizsgák rendszeresítése, és a jog- s államtudományi államvizsgálatok szabályozása tárgyában*. In: Magyarországi Rendeletek Tára 1874. Budapest, 1875. 160–166. pp.

¹³ BÓNIS 1980, 896. p.

¹⁴ NAGY ZSOLT, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2007. 60. p.; LADÁNYI ANDOR, *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Gondolat Kiadó. Budapest, 2007. 11. p.

¹⁵ Sikertelenség esetén mindkét alapvizsga letételével további egy évig kísérletezhettek a hallgatók, anélkül hogy hátrány érte volna őket. Ha azonban az egy éves pótidőszak alatt sem tudtak levizsgázni, az azt követő félévi tanulmányokra nem iratkozhattak be. Vö. NAGY Zsolt, *A magyar jogi oktatás történeti vázlata*. Jogelméleti Szemle 2003/3. NAGY 2007, 60. p.

¹⁶ *Ő. cs. és ap. kir. Felségének, 1875. évi jan. hó 5 én kelt legf. elhatározásával, – a vall. és közokt. m. kir. miniszter legal. előterjesztése alapján – jóváhagyott szabályrendelet: a jog- s államtudományi egyetemi karoknál tartandó tudorsági szigorlatokról*. Magyarországi Rendeletek Tára 1875. Budapest, 1875.; BÓNIS 1980, 896. p.

- a tanulmányok végén (mind az egyetemeken, mind a jogakadémiákon) a hallgató választása szerint jogtudományból (amelybe 1883-tól a közigazgatási jog is bekeverült vizsgatárgyként),¹⁷ illetve államtudományból államvizsgát kellett tenni „a joghallgató tetszésére hagyatván, hogy az egyik vagy másiknak, vagy mindkettőnek kívánja-e magát alávetni.”¹⁸
- az említett kétféle doktorátus megszerzéséhez – természetesen más-más tantárgyakból – szigorlatot kellett tenni (az egyetemeken). A jogtudományi doktorátushoz három, míg az államtudományi doktorátushoz két szigorlatot kellett kiállni.¹⁹ A korabeli rendszabályok szerint a jogtudományi doktori cím megszerzésének további előfeltétele volt az államtudományi államvizsga letétele, míg az államtudományi doktorátusnak a jogtudományi államvizsga eredményes abszolválása.²⁰

Emellett egy disszertációt is készítenie kellett a joghallgatónak, de azt már nem kellett nyilvános vitára bocsátani, vagyis a korábbi szóbeli *disputatio* elmaradt, de törekedni kellett a dolgozat tudományos jellegének megőrzésére.²¹

Az 1870-es évek reformsomagjának harmadik eleme a vizsgák minősítő és állásra jogosító hatályának, vagyis a képesítési követelményeknek a szabályozása volt. A bírói tisztség betöltéséhez ekkor még csak államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi és közjegyzői pályához viszont már doktorátus és pluszban ügyvédi, vagy bírói vizsga kellett.²² A köztisztviselővé válás feltétele az államtudományi államvizsga, vagy bármelyik doktorátus volt.

Az 1874. és 1875. évi rendelkezések tehát a képesítés *bifurcatióját* és a vizsgarendszer dualizmusát teremtették meg, és ez tulajdonképpen 70 éven át nem változott.²³ E rendszer feltűnő jellegzetessége hozzávetőleg a '30-as évekig az államtudományi tanulmányok bizonyos túlsúlya volt, ami a jogászképzés „hivatalnokképzési” jellegét húzta alá.²⁴

Néhány kisebb változtatással (1883)²⁵ ez a jogi oktatási- és tanulmányi rend egészen 1945-ig érvényben volt, annak ellenére, hogy annak tökéletlenségével országos szinten tisztában voltak. A II. világháborúig a legjelentősebb változtatásnak azt tarthatjuk, hogy

¹⁷ A vallás- és közoktatásiügyi m. kir. ministeriumtól. 28.291. szám. Szabályzat a m. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét illetőleg. 18. §. Magyarországi Rendeletek Tára 1883. Budapest, 1883. 1140. p.; BÓNIS 1980, 896. p.

¹⁸ V.K.M 1874. évi 3055/1874. sz. rendelet. 161. p.

¹⁹ 1875. január 5-én jóváhagyott legfelsőbb elhatározás. A jogbölcseletet 1901-ben törölték a szigorlatok sorából. Vö. NAGY 2007, 60. p.;

²⁰ LADÁNYI 2007, 11. p.; BÓNIS 1980, 896. p.

²¹ LADÁNYI 2007, 10. p.

²² 1874: XXIV., XXXIV. és XXXV. tc.-ek. Az ügyvédi rendtartásról és az ügyvédség kvalifikációs feltételeiről vö. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: *Az ügyvédi autonómiák létrejötte és működésük megkezdése Magyarországon a polgári korszakban*, Disszertáció, PTE ÁJK, Pécs, 2009, 63–112. pp.; BALOGH Judit, *Vázlatok a Miskolci Ügyvédi Kamara történetéhez*. In: Cserba Lajos (szerk.): *Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára*. Miskolc, 2000. 38. p., BÓNIS 1980, 896. p.

²³ LADÁNYI 2007, 11. p.

²⁴ Erre utal MOÓR GYULA: *Jelenlegi jogi oktatási rendünk reformjáról. Előadása és felszólalásai az 1936. évi országos felsőoktatási kongresszuson*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1937. 13p14. pp.

²⁵ LADÁNYI 2007, 15–16. pp.

az 1929. évi XXX. tc. az államvizsgák, mint záró(állam)vizsgák jelentőségét tovább csökkentette, midőn a magasabb közigazgatási állásokra pályázóktól is a jogi- vagy államtudományi doktorátus letételét kívánta meg.²⁶

III. A hallgatók

Nem teljesen indokolhatóan a következőkben az egyetemi jogi karok tevékenységére koncentrálnunk, bár egyértelmű – már csak az egyetemi tanárok későbbiekben vizsgált rekrutációjából kitűnően is –, hogy a jogakadémiák jelentős mértékben szervesültek a modern hazai jogoktatás korabeli szövődékébe, s ezt az állítást még a két világháború közötti időszakra is érvényesnek kell tekintenünk. Annak ellenére így van ez, hogy ekkorra a jogakadémiák száma az előző évszázad végéhez képest ötödödlődött, s – mint említettük – mindössze három felekezeti jogakadémia maradhatott talpon.

Tagadhatatlan, hogy – hasonlóan a dualizmus évtizedeihez – az első világháború után működő magyarországi egyetemek legnépszerűbb karai a jogi karok voltak. Ezt messze-menően igazolják a megismerhető hallgatói létszámok.

1. sz. táblázat

Egyetemi és jogakadémiai joghallgatók aránya az összes főiskolai hallgatók között²⁷

tanév ill. tanévek átlaga	összes hallgatók	jogi karok és jogakadémiák	arány %
1915/16-1919/20	11.312	3.467	30
1920/21-1924/25	15.126	3.781	25
1925/26-1929/30	12.778	4.893	38
1930/31-1934/35	14.703	6.966	47
1935/36-1939/40	13.627	6.119	45

Forrás: saját szerkesztés.

²⁶ 1929: XXX. tc. 65. § (1) „A közigazgatás körében a fogalmazási tennivalók ellátására hivatott állásokra – az igazságügyminisztériumnak és alárendelt hatóságainak, továbbá a külügyminisztériumnak és a külügyi szolgálatnak fogalmazási szakán rendszeresített állások kivételével – gyakornokként is csak az alkalmazható, akinek a tudományegyetemen szerzett jogi vagy államtudományi tudori vagy a közgazdaságtudományi karon a közigazgatási szakosztály elvégzése után szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevele van. Ez a rendelkezés irányadó a közigazgatás bármely ágának, tehát az állami rendőrségnek fogalmazási szakában való alkalmazásra is.”

²⁷ LAKY DEZSŐ: *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930*. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 86. kötet 25. p. Az utolsó két decenniumra kiegészítve PETŐ 2003, 139. p.

Míg a dualizmus időszakában az egyetemi- és jogakadémiai joghallgatóknak az egyes *quingennium*okban mért aránya 70 %-ról – igaz ingadozóan – az I. világháború végére 30 % körülire apadt, s az országvesztés okán tovább csökkent, a '30-as években ismét a felsőoktatásban tanuló hallgatók több mint 45 %-át tette ki. Egy nem túlságosan hízogó megközelítés szerint „A [jogi] terület súlya ugyan folyamatosan csökkent az időszak alatt, de a hallgatók többsége ezen a területen tanult. Ennek oka az volt, hogy a társadalomban magas volt a jogi végzettség presztízse, és legtöbbször alacsony színvonalon folyt a képzés, ami miatt könnyű volt a jogászdiploma megszerzése.”²⁸ Természetesen ennél sokkal összetettebb okok álltak a jogi kari tanulmányok népszerűsége mögött, amelyeket Nagy Zsolt kiválóan összegez.²⁹

Megemlítendő, hogy a korban az érettségivel rendelkező fiatal emberek³⁰ számára viszonylag könnyű volt bejutni a jogi karokra, hiszen ennek elsődleges előfeltétele csak a sikeres érettségi volt. Igaz az egész korszakban a jellemző volt a jogi kari felvételi létszámok központi (minisztériumi) kontingentálása, a felvehető hallgatók számának évről évre történő megállapítása is. Ezt a *numerus clausus*-törvényként ismert 1920. évi XXV. tc. vezette be.³¹ De mint köztudott ez a jogszabály a felvehető hallgatók számát vallási, nemzeti, faji alapon is korlátozta.³² Az ezen törvényt módosító 1940. évi XXXIX. tc. „a magyar nemzet és állam iránt való hűség és az erkölcsi megbízhatóság” követelményét fenntartva kimondta, hogy a felvételi létszám meghatározásánál figyelembe kell venni az értelmiségi munkaerő szükségletet, ugyanakkor emellett lehetővé tette a minisztérium számára a felvételi létszámok területi szempontok szerinti szabályozását is.³³

²⁸ JANCsó, 33. p.

²⁹ Erről ld. NAGY ZSOLT: *Hallgatói létszámadatok a jogászképzésben*. Jogelméleti Szemle 2003/4. 15-28. jegyzetknél.

³⁰ Egy 1895. évi uralkodói legfelsőbb elhatározás alapján kiadott miniszteri rendelet értelmében a nők csak a bölcsészettudományi és az orvostudományi karokra voltak felvehetőek, bizonyos korlátozásokkal. LADÁNYI ANDOR: *A felsőoktatási felvételi rendszer történeti alakulása*. Educatio 1995/3. 486–487. pp. A jogi felsőoktatásba az 1918/19-es tanévben vettek fel először nőket rendes hallgatóként, de utóbb ez a lehetőség megszűnt. A '20-as évek közepétől bővült a nők által látogatható szakok száma, de a 63.000/1927. V.K.M. sz. rendelet továbbra is így rendelkezett: „3. §. A jog- és államtudományi karokra a nők egyáltalán nem vehetők fel.” Ezen korlátozások miatt 1930-ban – egyes statisztikák szerint – a közel 27.000 férfi jogvégzetre összesen hetvenkilenc nő jutott. SZABÓ MIKLÓS: *A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva*. Jogtörténeti Szemle 2005. Különszám, 28. p.

³¹ 1920. évi XXV. tc. a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról. „1. §. Az egyes karokra (szakosztályokra) felvehető hallgatók számát az illetékes kar (a műegyetemen a tanács) javaslata alapján a vallás és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.” LADÁNYI 1995, 486. p.

³² „A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók és csak oly számban, amennyinek alapos kiképzése biztosítható.” 1920. évi XXV. tc. 1. §. KÖRTVÉLYESI Zsolt: *A magyar jogászképzés 2015-ben – A jogi karok helyzete*. Jakab András – Gajdoschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest, 2016. 903. p.

³³ 1940. évi XXXIX. tc. az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról. „1. § (1) Az egyes egyetemi karokra, illetőleg főiskolákra felvehető hallgatók számát úgy kell megállapítani, hogy az mind az egyetemi és főiskolai intézetek befogadóképességének, mind az országban az illető tudományszakkal kapcsolatban előreláthatóan felmerülő értelmiségi munkaerőszükségletnek megfelelően. Az egyetemi és főiskolai

A rendelkezésre álló adatok szerint a korabeli jogi karokra (és jogakadémiákra) jórészt nem a legjobb érettségi átlaggal jelentkező hallgatók jelentkeztek. A '30-as években a jogi karokra beiratkozók érettségi átlagjegye 2,38, a jogakadémiákra iratkozóké 2,59 volt szemben az 2,21-es felsőoktatási átlaggal.³⁴ De különbség volt a jogakadémiák és egyetem, illetve a pesti és vidéki karok között is. Nagy Zsolt kimutatása szerint a jogakadémiákra a hallgatók több mint 60 %-a elégséges érettségivel jutott be, s ugyanez vonatkozott a vidéki jogi karokra is. Ezzel szemben 1932-ben Budapesten csak a hallgatók 32,1%-a érettségizett elégségesre, ami valószínűleg azzal magyarázható, hogy a pesti karra iratkoztak be az „egyetemi végzettséggel rendelkező generációk gyermekei, akik jobb anyagi körülmények között éltek, így nagyobb »kulturális tőkével« rendelkeztek.”³⁵

Bár erről összefoglaló kimutatások nem állnak – még az előzőekhez viszonyítva sem – rendelkezésünkre, a jogi diplomák minősítése sem utal feltétlenül az akkori joghallgatók „*ernyedetlen szorgalmára*.” 1937-ben Moór Gyula panaszolja egyik reformmunkálataiban, hogy mivel a doktori oklevelekben nem szerepelt akkoriban a diploma minősítése, a hallgatók sokszor megelégedtek az éppen megfelelt szintű minősítéssel.³⁶

Ezen tények fényében – saját oktatói tapasztalatainkkal felvértezve – sem irigyelhetjük a két világháború közötti hazai jogi karokon oktató professzorokat.

III. Az oktatás

A budapesti, az 1914-től korszakunkban végig egy helyben működő debreceni, valamint a kényszerű helyszínváltás miatt 1921-ben, illetve 1923-ban a többé-kevésbé „rendes” működést felvehető szegedi, illetve pécsi jogi karokon a hallgatók félvétenként mintegy 20 órát voltak kötelesek felvenni (ez hozzávetőleg négy főtárgyat jelentett szemeszterenként), de – a tanszabadság elvének megfelelően – az, hogy az egyes tárgyakat mely tanévekben és milyen sorrendben kell hallgatniuk, nem volt szabályozva. A tanrendek csak

intézetek befogadóképességének helyes kihasználását olyan rendelkezéssel is biztosítani lehet, amely a felvételre jelentkező tanulmányi szükségleteihez képest és az egyetemek és főiskolák meghallgatása után megállapítja, hogy az ország meghatározott területéről származó vagy területén lakó hallgató tanulmányait az ugyanazt a tudományokat művelő egyetemek vagy főiskolák közül melyiken kezdheti meg vagy folytathatja.” LADÁNYI 1995, 487. p.

³⁴ A bölcsészkarokra ekkor 1,81-es eredménnyel vették fel a diákokat. (Nota bene: az eredményeket a jelest jelentő 1-től az elégtelent jelentő 4-esig terjedő skálán számolták akkoriban. Vö. KARÁDY VIKTOR: *A bölcsészkarok oktatói és az egyetemi piac szerkezete a dualista korban (1867–1918)*. In: Karády Viktor – Nagy Péter Tibor: *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19–20. századi Magyarországon*. Wesley János Lelkész-képző Főiskola. Budapest, 2012. 223. p.

³⁵ NAGY 2003, 27. jegyzetnél.

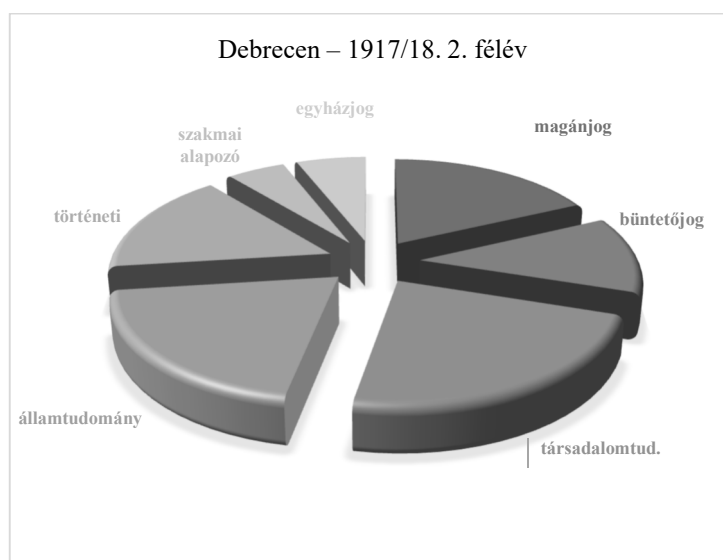
³⁶ Mivel 1936 óta a pesti karon – tulajdonképpen szabályzat ellenesen – kiszámították az oklevél minősítését, és azt a diplomára egy külön bélyegzővel rábélyegezték, kimutatható volt, hogy az első érintett tanévben lezajlott „242 doktoravatásból mindössze 13 történt „summa cum laude” és 30 „cum laude” minősítéssel, 199 ellenben minősítés nélkül maradt.” MOÓR 1937, 17. p.

ajánlásokat tartalmaztak ezzel kapcsolatban, bár általában preferáltak egy bizonyos rendszert.³⁷ Az 1916-os debreceni tanrend például a következőképpen fogalmazott: „[...] a tárgyaknak a fentebb leírt sorrendje ugyan nem kötelező; az a joghallgató azonban, aki sem a beosztáshoz nem alkalmazkodik, sem pedig nincs kellő figyelemmel a kötelező tárgyak megválasztásánál az ezeket szabályozó jogszabályokra, kockáztatja azt, hogy alapvizsgálatra nem bocsájtható, vagy végbizonyítványa ki nem adható.”³⁸

Az oktatott tárgyakat a korban ún. „főcollegiumokból” és „hallgatásra ajánlott ismeretekből” álltak. A főcollegiumok hallgatása nélkül természetesen nem lehetett végzettséget szerezni, míg az ajánlott ismeretkörök, amelyek társadalmi kérdésekkel foglalkozó, illetve a számviteli tárgyak voltak, a hallgatók látókörének bővítését szolgálták. A ’20-’30-as években megfigyelhető volt a jogoktatás „társadalom-tudományosítására” való törekvés, amit jól jelez pl. a közgazdaságtan és a statisztika oktatásának – külön katedrákkal megtámogatott – erőteljes fejlődése, amely a társadalomtudományos oktatás egzaktabbá, empirikusabbá tételét is szolgálta.³⁹

1. sz. ábra

Főcollegiumi tantárgycsoportok megoszlása Debrecenben

Forrás: Saját szerkesztés.

³⁷ Az 1874-évi rendelet egyébként azt is előírta, hogy a joghallgatóknak egy filozófiai és egy történelmi kollégiumot a bölcsészkarokon is fel kell venniük.

³⁸ *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem tanrendje az MCMXVII–XVIII tanév I. félévére.* 15. p. Ugyanitt megtalálható egy tájékoztató a „a leckeórák megfelelő beosztása” tárgyában, vagyis egy az évtizedeken keresztül alkalmazott „mintatanrend” is.

³⁹ NAGY 2007, 63. p.

A két világháború között körülbelül 20-25 különböző főkéllégiumi tárgyat hallgattak a diákok a jogi karokon. A debreceni tanrendek a '10-'20-as évekre azt mutatják,⁴⁰ hogy valóban erős volt a társadalomtudomány körébe sorolható tárgyak és az államtudományi ismeretek aránya (hozzávetőleg 23, illetve 20 %). A magánjogi és büntetőjogi ismeretek együtt sem tették ki a főkéllégiumok óraszámának 1/3-át (18, illetve 12 %). A történeti és szakmai alapozó tárgyak aránya viszonylag mérsékelt volt (16, illetve 5 %). Ehhez társult még az egyházjog, mintegy 6%-os részesedéssel.⁴¹

A tantárgyi struktúra bizonyos statikusságát mutatja, hogy ezek az arányok szinte nem változtak a '30-as években sem. A megjelenített három tanrend összevetése alább mutatja, hogy nem voltak kardinális eltérések a vizsgálatba bevonható három jogi kar főtárgyi struktúrája között a tárgyakhoz rendelt óraszámok alapján.

2. sz. táblázat

A főtárgyi ismeretkörök százalékos megoszlása az 1931/32. tanévben⁴²

%	Budapest	Debrecen	Szeged
magánjog	21	20	22
büntetőjog	12	12	10
társadalomtudományok	20	20	21
államtudomány	20	23	18
történeti tárgyak	15	16	15
szakmai alapozó tárgyak	6	4	8
egyházjog	6	5	6

Forrás: Saját szerkesztés.

⁴⁰ Alapul az 1917/18. tanrendet vettük, ami azonban az arányokat tekintve alig változott a következő csaknem három évtizedben.

⁴¹ A főkéllégiumok vonatkozásában tehát nem igazolódik Nagy Zsolt azon állítása, hogy a főtárgyak (hiszen 20 tárgyról beszél) 35%-át történeti ismeretek alkották, 30%-át pedig magánjogi stúdiumok. Vö. NAGY 2003. A szerző nem közli, milyen adatokból indult ki.

⁴² *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXI–MCMXXXII. tanév második felére.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1931. 8–15. pp. *A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem tanrendje az 1931–32. tanév II. felére.* Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1931. 7–11. pp. *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXI–XXXII. tanév második felére.* Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, Szeged, 1932. 26–30. pp. Az adott tanév pécsi tanrendje nem állhatott rendelkezésemre.

IV. A „tanszékek” rendszere

A karokon főszabály volt, hogy ahány nyilvános rendes tanár alkalmaztatott az adott karon, annyi „tanszékkal” kell számolnunk. A karok egyszemélyes tanszékekből álltak, egy professzor maga volt a tanszék (azaz költségvetési állás). Az egyes katedrák nem voltak akkoriban nevesítve, a nyilvános rendes tanároknak volt „*venia legendi*”-jük egy-egy fő-tárgy és mellékismereteik előadására. Az 1931/32. tanév kapcsán készült kimutatás mutatja azt a 13-14 fő ismeretanyagot, amelyek oktatására a professzorokat alkalmazták.⁴³

3. sz. táblázat

„Tanszékek” a jogi karokon 1931/32⁴⁴

Budapest 17 ny. r. tanár	Szeged 9 ny. r. tanár	Debrecen 13 ny. r. tanár	Pécs 12 ny. r. tanár ⁴⁵
Római jog (2x)	Római jog	Római jog	Római jog
Jogtörténet (2x)	Jogtörténet	Magyar/európai jogtörténet	Jogtörténet
Egyházi jog	Egyházjog*	Egyházjog	Egyházjog
Jogbölcsélet és nemzetközi jog	Nemzetközi jog	Jogbölcsélet és nemzetközi jog	Nemzetközi jog
Magyar közjog	Magyar közjog	Magyar közjog	Magyar közjog
Közigazgatási és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog
Büntetőjog	Büntetőjog	Büntetőjog és bünvádi eljárás	Büntetőjog és bünvádi eljárás
Magyar magánjog	Magyar magánjog	Magyar magánjog	
Magyar és osztrák magánjog			Magyar és osztrák magánjog
Kereskedelmi és váltójog	Kereskedelmi- és váltójog	Kereskedelmi és váltójog	Kereskedelmi és váltójog
Polgári törvénykezési jog	Magyar polgári törvénykezés jog	Magyar polgári törvénykezés jog	Magyar polgári törvénykezési jog
Politika	Jogbölcsélet*	Politika	Politika és jogbölcsélet
Közgazdaságtan és pénzügytan (2x)	Közgazdaságtan- és pénzügytan	Közgazdaságtan- és pénzügytan	Közgazdaságtan- és pénzügytan
Statisztika	Statisztika és közgazdaságtan*	Statisztika és gyak. közgazdaságtan	Statisztika és közgazdaságtan
* nem nyilvános rendes tanár által ellátva			

Forrás: Saját szerkesztés.

⁴³ Olyan tárgyak esetén, melyek nem voltak egy már létező tanszékhez rendelve, a szakelőadói rendszer szolgált megoldással: ha az adott tantárgy előadására akadt helyben képzett szakember, a kar megválaszthatta őt szakelőadónak, aki helyi pénzből kapta a tiszteletdíját.

⁴⁴ Vö. az előző jegyzetben idézett forrásokat, valamint Pécs vonatkozásában az 1931. évre kiadott címtárat. *Magyarország tisztii cím- és névtára*. XLI. évfolyam. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1931. 267–268. pp.

⁴⁵ ny. r. tanár = nyilvános rendes tanár

Az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán előfordult, hogy ugyanazt a főkéllégiumot több nyilvános rendes tanár oktatta párhuzamosan (a nagy hallgatói létszámok miatt nyilvános rendkívüli és magántanárokat is „bevetve”),⁴⁶ egyes esetekben párhuzamosan „tanszéket” is nevesítve az adott főtárgyhoz (pl. római jog, magánjog, polgári törvénykezési jog). A többi karokon a tanári ellátottság ezt nem engedte meg, sokkal inkább a hiányzó egyetemi tanárok miatt szükséges helyettesítések megoldása állította nehéz feladat elé a fakultásokat.

Alábbi táblázat négy kiválasztott naptári évben mutatja, hogy míg a vidéki karok jó esetben legfeljebb annyi nyilvános rendes tanárt alkalmaztak (tudtak alkalmazni), ahány főtárgy-csoportot oktatni kellett (10-13 professzor), addig a kezdeti budapesti professzorbőség is elapadt a '30-as évek végére,⁴⁷ igaz itt a viszonylag bőséges rendkívüli- és magántanári testület jelentősen enyhített az abból fakadó feszültségeken, amelyek az előadások megtartása és a vizsgák kivétele tekintetében jelentkeztek.

4. sz. táblázat

A tanári karok összetétele⁴⁸

	Budapest			Kolozsvár/Szeged Kolozsvár			Debrecen			Pozsony/Pécs		
	rendes tanár	rendk. tanár	magántanár	rendes tanár	rendk. tanár	magán- tanár	rendes tanár	rendk. tanár	magán- tanár	rendes tanár	rendk. tanár	magántanár
1918	24	(8)	30	13	1	12	12	1	-	11	-	2
1928	18	6	20	12	1	11	12	-	-	12	-	6
1938	16	6	27	11	5	12	9	1	4	11	-	13
1944	15	11	23	13	2	3	12	-	5	12	6	13

Forrás: Saját szerkesztés.

Az oktatási módszer alapköve a tanár előadása volt, ami a korabeli szokások szerint a főkéllégiumoknál a hét öt-hat napján egy-egy óra előadást jelentett (általában a heti ötórás kurzusokat hétfőtől péntekig a nap ugyanazon órájában adták elő, a nyolcórás római jogi kurzusok tekintetében karonként többféle megoldás volt gyakorlatban).

⁴⁶ Az 1931/32. tanév 2. félévében a római jogot, egyházjogot és a magyar magánjogot három, a jogtörténetet, magyar közjogot, közgazdaságtan és pénzügytant két tanár adta elő főtárgyként. Vö. *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje*. 8–15. pp.

⁴⁷ A pesti karon 1930/31-ben tevékenykedő nyilvános rendes tanárok száma 17-ről, 1935-re 14-re csökkent. ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1936. 657. p. Az 1901-es költségvetés még 20 rendes és 6 rendkívüli tanár javadalmait biztosította, igaz csak 15 rendes és 5 rendkívüli tanár oktatott ténylegesen. Vö. Uo. 614. p.

⁴⁸ Forrásként az adott évek hivatalos címtárai szolgáltak: *Magyarország tisztí cím és névtára*. XXXVII. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1918. *Magyarország tisztí cím és névtára*. XXXIX. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1928. XLVI. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest 1938. 51. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1944.

Az előadások kiegészültek a 20. század elején bevezetett szemináriumokkal.⁴⁹ A táblázat a kiválasztott időpontokban azt mutatja, hogy tulajdonképpen annyi szeminárium működött, ahány főtárgyi „katedra” létezett. Szegeden és Pécsen a ’30-as években több szeminárium működött a címtárak szerint, mint ahány rendes tanár alkalmazásban volt.

5. sz. táblázat

*A szemináriumok száma az egyes jogi karokon*⁵⁰

	Budapest	Kolozsvár/ Szeged/ Kolozsvár	Debrecen	Pozsony/ Pécs
1918	12	-	12	-
1928	12	14	12	15
1938	15	13	12+1	15
1944	16	16	12+1	20

Forrás: Saját szerkesztés.

A szemináriumokon lehetőség volt arra, hogy a hallgatók is bekapcsolódjanak a professzorokkal közös kutatásokba. A diákok szemináriumi dolgozatokat készíthettek a tanárral egyeztetett kutatási témákban. Az ilyen jellegű munkák kinyomatása a vidéki karokon általában nem volt szokásban, szemben a pesti egyetem egyes szemináriumaival, ahol a Horthy-korszakban a kiemelkedő munkák sajtó alá is kerülhettek.

A nem előadási keretek között folyó tevékenység másik formáját a gyakorlati foglalkozások jelentették, amelyek az előadások anyagának gyakorlati vonatkozásait, és annak praktikus alkalmazását voltak hivatottak ismertetni a hallgatósággal. A szintén kis csoportokban tartott *repetitóriumok* a tananyag ismétlését, elmélyítését szolgálták.

Egy speciálkollégium meghirdetése teljes mértékben az adott professzor tetszésére volt bízva: voltak olyanok, akik csak kevésszer éltek ezzel a lehetőséggel, s voltak, akik szinte minden félévben hirdettek szabadon felvehető tárgyakat a hallgatóknak.⁵¹ Az ilyen jellegű speciális ismeretek oktatásában nagy szerepet kaptak a karon habilitált magánta-

⁴⁹ NAGY 2007, 63–64. pp.

⁵⁰ Forrásként fentebb idézett címtárak szolgáltak.

⁵¹ A debreceni tanrend szerint: „A kari professzorok által esetről-esetre hirdetett speciálkollégiumok az ifjúság magasabb jogi műveltségét szolgálják s így azok hallgatása mindenkinek saját érdekében áll.” Így szólt egy viszonylag későn (1939-ben) megjelenő figyelmeztetés a tanrendben. Idézi HOLLÓSI Gábor: *A joghallgatói óraterhelés a Debreceni Tudományegyetemen (1914–1949)*. Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. DE BTK. Debrecen, 2005. 43. p. Moór Gyula később említendő 1938-as reformjavaslatában a speciális-kollégiumoknak egy jóval szigorúbb, kötöttebb rendjét kívánta elfogadtatni. MOÓR Gyula: *A jogi oktatás reformja. Bizottsági előadó jelentés. Országos Felsőoktatási Tanács. Jog- és Közgazdaságtudományi Szakosztály*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1938. 18–22. pp.

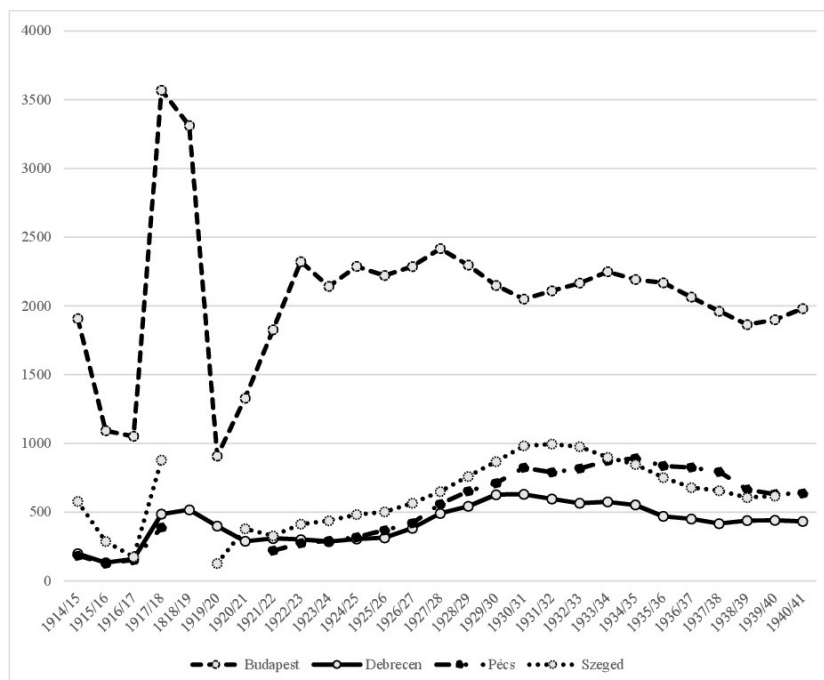
nárok, akiknek oktatási kötelezettségük volt (igaz gyakran találunk a tanrendekben felsorolásokat a tárgyat éppen nem hirdető magántanárokról is.) Az oktatási kínálatot természetesen kiegészítették még a nyelvórák és a testnevelés is.

A hallgatók önálló kutatómunkáját a szemináriumi munka mellett azzal is ösztönözték, hogy az egyes tanszékek évről-évre a különböző főtárgyakhoz kapcsolódóan pályázókat neveztek meg a szorgalmasabb hallgatók számára a tanrendekben. A pályázatok általában önálló munkát, kreatív megközelítést vártak el a hallgatóktól, midőn egy-egy jogszabálytervezet értékelését, egy aktuális jogpolitikai kérdésben saját vélemény kifejtését, levéltári kutatásokat tűztek ki célul.⁵²

Mindamellet fontos megjegyeznünk, hogy a professzorok oktatói munkájának jelentős részét a vizsgáztatás tette ki, tulajdonképpen ezt tekinthetjük a korszakban a tanárok legfontosabb tevékenységének. A jelentős hallgatói létszámok mellett ez nem kis munkaterhet jelentett még akkor is, ha a kötelező kollokviumi rendszert többszöri kísérlet ellenére sem vezették be.

2. sz. ábra

A jogi karok hallgatói létszámának alakulása 1914–1941⁵³

Forrás: Saját szerkesztés.

⁵² A karok tanrendjei előre meghirdették az adott tanévi pályázókat.

⁵³ KIRÁLY SÁNDOR: *Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között*, PhD-értekezés. DE BTK. Debrecen, 2009. 25–38. pp.

A vizsgák kérdésköréhez kapcsolódva – mielőtt röviden kitérnénk a jogi karokon alkalmazott nyilvános rendes tanárok rekrutációjára (vándorlására) – már most utalnunk kell azokra a problémákra, amelyek a kor jogoktatását jellemezték, s amelyek közül a kortársak az egyik legfontosabbként a vizsgarendszer teljes zűrzavarát jelölték meg. Ennek lényegét

- a minősítés *bifurcatió*jában (a jogtudományi és az államtudományi államvizsgálatok, illetőleg doktori szigorlatok szétválasztásában), valamint
- a vizsgák „dualizmusában” (az államvizsga és a doktori szigorlat párhuzamos fennállásában),
- illetve – a vonatkozó kvalifikációs törvények következtében – a doktorátusnak tudományos grádusból minősítő jellegűvé válásában, és egyidejűleg az államvizsga értékének fokozatos devalválódásában ragadták meg.⁵⁴

Közvetlenül a jogászképzés menetét érintő kritika tárgyát képezte továbbá a 20. század első évtizedeiben a korábbinál is jelentősebb mértékben elharapodzó „*in absentia*” hallgatás, vagyis hogy a hallgatók nagy többsége nem járt az előadásokra, igen sokan nem is tartózkodtak az egyetem székhelyén.⁵⁵ E „mezei jogászok” a vizsgákra a hírhedt „jogi szanatóriumok” párhetes magoltatása után készültek fel úgy-ahogy, doktori értekezésüket pedig megvásárolták, és a jogi karok e gyakorlattal szemben teljesen tehetetleneknek bizonyultak.

V. A professzori utánpótlás kérdése

A fentiekből látszik, hogy a jogi kari (és a jogakadémiai) oktatás kulcsfigurái a mindenkori professzorok voltak. Bónis György 1980-ban készült összefoglalásában a vizsgálati centrumában álló budapesti jogi kar professzori utánpótlásáról a 20. század első felében – kissé talán elnagyolt általánosítást alkalmazva – az alábbiakat írta: „A fiatalabb állam- és jogtudományi karok és a jogakadémiák ebben a korszakban is bőven szolgáltatták az utánpótlást [...] a trianoni béke után Szeged, Pécs és Debrecen jeles professzorai jutottak budapesti tanszékekhez.”⁵⁶

Ez a néhány sor készítetett arra, hogy megvizsgáljam – bevonva a vidéki jogi karokat is – hogy valójában honnan érkeztek 1914 és 1944 között az újonnan kinevezett nyilvános rendes tanárok mindenkori tanszékeikre. Az alsó időhatárt a két új jogi kar oktatási tevékenységének megkezdése, a felsőt pedig az egyetemi (és benne a jogi) oktatás háború miatti ellehetetlenedésének ténye indukálta. (Nem lett volna talán haszontalan a felső időpontot 1949-ig, a debreceni jogi kar szüneteltetésének kimondásáig és a jogakadémiák felszámolásáig kitolni, de a második háború befejezése után jelentősen megváltoztak

⁵⁴ LADÁNYI ANDOR: *Klebsberg felsőoktatási politikája*. Argumentum Kiadó. Budapest, 2000. 118. p.

⁵⁵ A problémát újra és újra visszatérően rendezni kívánták a korszakban, sikertelenül. Vö. LADÁNYI 2007, 33., 47., 56. pp.

⁵⁶ BÓNIS 1980, 897. p.

azok a körülmények, amelyek az előző három évtizedben meghatározták a hazai jogászképzés világát, s ebben a vonatkozásban már egy új korszak kezdetéről beszélhetünk.)

1. Budapest

Bónis tézisének első fele mindenképpen bizonyos finomítást igényel: a századforduló nagy tanári generációjára igaz lehet, hogy a pesti professzorok jelentős része a jogakadémiákról került az 1900 májusában átadott Egyetem téri épület valamely katedrájára, az első háború utánra azonban ez már egyáltalán nem volt jellemző. Az 1914 és 1944 között ide kinevezést kapott 17 rendes tanár között már egyetlen jogakadémiáról pályázó sem volt található. Ebben az időszakban a felsőoktatásból csak a társ jogi karok tanárai jöttek számításba: hárman Kolozsvárról (*Somló Bódog, Navratil Ákos, Kenéz Béla*) és egy tanár Pozsonyból (*Balás Károly*) még az első háború alatt, hárman Szegedről (*Moór Gyula, Szandtner Pál, Kolosváry Bálint*), ketten a Műegyetemről (*Nizsalovszky Endre, Kuncz Ödön*) és *Marton Géza* Debrecenből a '20-as és '30-as években. A fennmaradó hét professzor, magántanári képesítéssel bíró „gyakorlati” szakemberek közül került ki (köztük pl. *Szladits Károly, Magyar Zoltán, Tomcsányi Móric, Eckhart Ferenc*).

2. Kolozsvár–Szeged–Kolozsvár

Szinte egyenlő arányban nyert meg a maga számára új egyetemi tanárokat a társegyetemekről és a jogakadémiákról a kálváriás sorsú Ferenc József Tudományegyetem jogi kara. A vizsgált időszakban katedrához jutott 27 rendes tanár közül a nagy háború kezdete és az 1921-es szegedi megtelepedés között egy-egy tanár került Kolozsvárra Pozsonyból és Debrecenből (*Bochkor Mihály*, illetve *Kovács Gábor*) két jogakadémiai tanár (*Szandtner Pál, Moór Gyula*) mellett, míg a szegedi kezdésben négy volt pozsonyi professzor segítette a kart (*Kovács Ferenc, Ereky István, Finkey Ferenc, Kiss Albert*). A más egyetemről átpályázó professzorok sorát *Polner Ödön* és *Iványi Béla* egészítette ki 1923-ban, illetve 1927-ben. A kolozsvári visszatérés után más egyetemről nem érkezett professzor, de a „gyakorlatból” későbbi jelentős professzor egyéniségeket alkalmaztak (*Bónis György, Martonyi János*), hasonlóan a korábbi évtizedek gyakorlatához. A jogakadémiákról a három évtized alatt kilencen érkeztek, az említett kettő még Kolozsvárra, a többiek – *Búza László* 1923-as alkalmazása után – időben jól eloszolva a fennmaradt Kecskemétről és Miskolcra Szegedre, és 1940-ben *Székely István* személyében Egerből ismét Kolozsvárra.

3. Pozsony–Pécs

Az Erzsébet Tudományegyetem jogi kara esetében már a jogakadémiák felé billen a mérleg, midőn az egyetemi tanárok előző állomáshelyét vizsgáljuk. A pozsonyi alapítás után négy ottani jogakadémiai tanárból lett egyetemi rendes tanár, az 1923-as pécsi újrakezdésben pedig hét korábbi pécsi joglíceumi tanár kapott szerepet. Mindkét esetben tehát a helyben lévő erők kerültek elsősorban helyzetbe. Az 1914-ben további három professzor

jött a kassai és eperjesi akadémiáról, míg 1923 után Pécsre egy korábbi nagyváradai és két egri tanár került. A pozsonyi évek alatt egyetlen nyilvános rendes tanárt sikerült Kolozsvárról megnyernie a karnak (*Finkey Ferenc*), s utóbb is mindössze négyen jöttek más karról Pécsre: ketten Szegedről (*Surányi-Unger Tivadar* és a Tisza partjáról visszatérő *Erekly István* személyében), míg a helyi BTK-ról megnyert *Holub József* mellett egy professzor a Műegyetemről választotta a Mecsek-alját (*Krisztics Sándor*). Viszonylag kevesen, heten jöttek a gyakorlatból.⁵⁷

4. Debrecen

Bár – mint jelzem még – a két világháború között sokan vitatták a jogakadémiák szükségességét, sokan lebecsülték az akadémiai jogoktatás színvonalát, mindenképpen vitathatatlan tényként kell kiemelnünk, hogy a vidéki jogi karok tanárutánpótlásának biztosításában kiemelkedő szerepet töltöttek be.⁵⁸ Ezt mutatják a már látott szegedi és pécsi adatok is, de még inkább igaz ez a korabeli debreceni jogi karra.

A vizsgált 30 évben Debrecenben katedrát kapó professzorok három-ötöde (16 fő) a jogakadémiákról érkezett. (Igaz, hogy ezek közül hét professzor eredetileg a debreceni jogakadémia tanára volt az egyetem létrehozása előtt, kilencen azonban más jogakadémiáról jöttek – hárman-hárman Nagyváradról és Miskolcra, ketten Kecskemétre és egy valaki Sárospatakról.)⁵⁹ Ezzel szemben sajátos, hogy más egyetem katedráját egyetlen tanár sem cserélte debrecenire. Az új debreceni jogtanárok másik része a gyakorlatból jött: a többség valamilyen miniszteriális állást cserélt fel a katedráért, míg a két jogtörténész (*Iványi Béla*, *Baranyai Béla*) korábban levéltáros volt. A vizsgált három évtizedben öt volt debreceni professzor folytatta tanári pályafutását más egyetemen. (*Kovács Gábor* előbb Kolozsváron, majd Budapesten, *Márffy Ödön* és *Nizsalovszky Endre* a Műegyetemen, míg *Marton Géza* a pesti jogi karon, illetve *Iványi Béla* Szegeden).

VI. Sikertelen reformkísérletek

A fentiekben a jogoktatás hazai állapotáról lefestett kép – a dolog természeténél fogva – meglehetősen statikus: annak ellenére, hogy jelentős változást nem tudtak elérni, mindenképpen tudatosítanunk kell, hogy az 1870-es végétől a „nagy háború” végéig nem kevesebb, mint tizenkét alkalommal kísérelték megreformálni a jogoktatást.

⁵⁷ A pécsi egyetemi levéltár adataira példaértékű segítséget nyújt a professzori életutak alapadatainak megismeréséhez. Vö. <https://almanach.pte.hu/>

⁵⁸ Hasonlóan vélekedik MARTON Géza, *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*, Magyar Jogi Szemle 1927, 234. p.

⁵⁹ Ebben a tekintetben mindenképpen ellent kell mondanunk Pető Ernő megállapításainak, aki szerint az I. világháború után a jogakadémiai tanárság megszűnt az egyetemi professzorság előszobájának lenni. Vö. PETŐ 2003, 24–25. pp.

„Ekkor indult el kálváriás útjára a jogi oktatás reformjának gondolata – írta utóbb, 1946-ban *Mártonffy Károly* –, évtizedről évtizedre megismétlődve, mindig alámerülve és újra meg újra felbukkanva, az egymást váltó miniszterek ígéreteiben, minisztériumi tanácskozások, az egyetemi jogi karok ülései, jogászgyűlései, jogászegyleti viták végnélküli sorozatán, elnémíthatatlanul mindig újjászületve: mégis anélkül, hogy végül is megvalósulhatott volna.”⁶⁰

Az 1920-as évek óta pedig különösen felélénkültek, mintegy állandósultak a jogász-képzés reformjára irányuló törekvések.⁶¹ Ekkortól az Igazságügyminisztérium, a Felső Oktatásügyi Egyesület Jog- és Államtudományi Szakosztálya,⁶² a Budapesti Ügyvédi Kamara, a vidéki jogi karok és jogakadémiák, egyes professzorok és gyakorlati szakemberek ismételten sürgették a képzés problémáinak megoldását (vagy legalábbis mérséklését).

A javaslatok lényegében azonosak voltak:

- a képzés intenzívebbé tétele;
- a „mezei jogászság” megszüntetése érdekében a kötelező előadás-látogatás tényleges megvalósítása;
- a kötelező kollokviumok bevezetése;
- a szemináriumi-gyakorlati oktatás rendszeresítése;
- a tanterv egyes aránytalanságainak, anakronisztikus elemeinek kiküszöbölése;
- a közgazdasági- és társadalomtudományi oktatás erősítése;
- a „jogi szanatóriumok” működésének betiltása, valamint
- a jogi doktorátus tudományos fokozattá alakítása.⁶³

A korabeli jogi folyóiratok roskadoztak a jogoktatás reformját sürgető dolgozatoktól, ötletektől, követelésektől. Igazából ma sem lehet tudni, mi akadályozta meg a jobbító szándék győzelmét.

Az általunk vizsgált korszakban megfigyelhető központi kezdeményezések közül említésre méltó, hogy röviddel a két új jogi kar tevékenységének megindulása után, 1914 végén az akkori miniszter a létező jogi karokhoz nyolc pontból álló kérdéssorozatot intézett a jogi képzés reformjával kapcsolatban, amelyre a karoknak 1915 márciusáig kellett válaszolniuk. A kérdések ekkor elsősorban a *bifurcatio* fenntarthatóságára, az oktatandó tantárgyak körére és csoportosítására, a kötelező gyakorlatok bevezetésére, valamint a doktori értekezés jelentőségére vonatkoztak.⁶⁴

A négy jogi kar kötelességtudóan elkészítette „véleményes jelentéseit,” amelyekben korántsem egyöntetű gyógyító megoldásokat javasoltak a „beteg ló” meggyógyítására, de a Nagy Háború miatt a reformok elaludtak, és még évtizedeken keresztül születtek olyan kormányzati tervezetek, amelyekben a kötelező előadás-hallgatás és a kötelező kollokviumi rendszer újra bevezetése tárgyában kérdezték meg a hazai karokat és jogakadémiákat.

⁶⁰ MÁRTONFFY KÁROLY: *Jogi oktatásunk új rendje*, Városi Szemle 1946, 421. p. A reformtörekvésekre összefoglalóan vö. LADÁNYI 2007, passim.

⁶¹ LADÁNYI 2007, 47–58. p.

⁶² Uo. 49. p.

⁶³ LADÁNYI 2000, 119. p.

⁶⁴ LADÁNYI 2007, 36–39. pp. A debreceni reakció: *A Debreczeni M. Kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában*. Debreczen, 1915.

A '20-as években a híres kultuszminiszter, *Klebensberg Kunó* is ringbe szállt a jogász-képzés megreformálása érdekében: „Rajta leszek, hogy a jogi pálya megszűnjön majálisnak és a kitombolás idejének lenni.” (1928)⁶⁵ A miniszter és nehéztüzére, *Magyary Zoltán* bicskaja azonban beletört a feladatba. 1928-ban és 1931-ben a *Magyary* (utóbb már mint racionalizálási kormánybiztos) által készített reformjogszabály-tervezetek kudarcot vallottak az egyes jogi karok ellenállásán.⁶⁶ A karok becsületesen véleményezték ugyan az egyes javaslatokat, de sok esetben nem tudtak kibújni saját bőrükből: a felülről jövő kezdeményezéseket tulajdonképpen „megfúrták.”

1932-ben a pesti kar saját tanulmányi és vizsgatervezetet készített,⁶⁷ s – *Moór Gyula* előterjesztésében – ez lett aztán a nevezetes 1936-os – szintén maradandó eredmény nélkül végződő – Országos Felsőoktatási Kongresszus alapidokumentuma. Ez is mutatja, hogy a karok látták ugyan a nehézségeket, de sok tekintetben nem tudtak kilépni saját árnyékukból és a pénztelenség szorításából. S a helyzet a második háború végéig nem is változott.

Az alábbiakban – részben összekapcsolódva az imént jelzett hivatalos és félhivatalos törekvésekkel, s mintegy *pars pro toto* – két olyan jogászprofesszor reformokkal kapcsolatos véleményének egyes kardinális pontjai kerülnek bemutatásra, akik a korabeli professzorok közül kiemelkedően sokat foglalkoztak a jogászképzés megújításának kérdésével. Az ezen tézisekben megfogalmazottakat akár illusztrációnak is tekinthetjük a nemrég elhunyt megkerülhetetlen oktatástörténész, *Ladányi Andor* kiváló, de rendkívül komprimált reformtörténeti összefoglalásához.⁶⁸

Moór Gyula és *Marton Géza* – mindketten vidékről, jogakadémiai tanárságból, vidéki egyetem katedrájáról pályájuk delén (1929-ben, illetve 1937-ben) budapesti professzúrához jutva –, a '20-'30-as években a jogoktatási reformok hazai élharcosainak tekinthetők.

Marton kissé korábban jelentkezett ilyen tárgyú közleményekkel, és összesen hat tanulmányában⁶⁹ foglalkozott a hazai jogászképzés jobbításának lehetőségeivel a jogásztúltérmeles vélelmezésétől a tanulmányi- és vizsgarendszer megújításán át a jogi doktori titulus jellegének kérdéséig.⁷⁰

⁶⁵ 8 *Órai Újság*, 1928. szeptember 4., 1. p. Idézi LADÁNYI 2000, 120. p.

⁶⁶ BÓNIS 1980, 896. p. LADÁNYI 2007, 59–68. pp. MOLNÁR KÁLMÁN: *Néhány szó a jogi oktatás reformjához*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécs, 1932. Uő.: *Még néhány szó a jogi oktatás reformjához*. Érseki Jogliceumi Könyvnyomda. Eger, 1932.

⁶⁷ *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleménye s jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában*. Kir. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1932. LADÁNYI 2007, 64–66. pp.

⁶⁸ LADÁNYI 2007.

⁶⁹ MARTON Géza: *Magánjogtanításunk kérdéséhez: Reflexiók egy könyvhöz*. Magyar Jogi Szemle 1924/10. 319–325. pp. MARTON Géza: *Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban. A jelenleg érvényben lévő szabályzatok nyomán összeállította M.G. A Felsőoktatási Egyesület Közleményei* 1926, 3.36. pp. MARTON Géza: *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*. Magyar Jogi Szemle 1927/6. 225–240. pp. MARTON Géza: *Jogtanításunk reformja*. klny. Debreceni Szemle, 1928. MARTON Géza: *A debreceni egyetem része az országos jogászképzésben*. Jogtudományi Közlöny 1934, 26. p. [MARTON Géza]: *Felszólalás az 1936. december 10–16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszuson*. In: MÁRTONFFY Károly (szerk.): *Magyar Felsőoktatás*, II. Budapest, 1937, 110–120. pp.

⁷⁰ Összefoglalóan vö. P. SZABÓ BÉLA: *Marton Géza debreceni jogi oktatási reformtervei és a római jog helye a curriculumban*. In: Debreceni Jogi Műhely Évkönyv. Válogatás a Debreceni Jogi Műhely Internet-alapú periodika 2005. évben megjelent tanulmányaiból. Debrecen, 2006. 137–146. pp.

Moór 1931-től foglalkozott a jogi oktatás reformjának kérdésével, mint a pesti kar által a jogi oktatás reformja tárgyában kiküldött bizottság tagja (1932. május 27.), s álláspontja valószínűleg jelentősen rányomta bélyegét a később hivatalossá váló kari „véleményes jelentésre.”⁷¹ Az Országos Felsőoktatási Kongresszus jogi szakosztályának 1936. december 14-15-én tartott ülésén Moór tartotta a reformot sürgető föelőadást és többször is felszólalt.⁷² Itteni aktivitása révén az Országos Felsőoktatási Tanácstól megbízást kapott egy – a kongresszus eredményeit összefoglaló – jelentés elkészítésére.⁷³ Ezen megnyilvánulásai alapján alakíthatunk ki képet arról, hogyan vélekedett a legsürgetőbb feladatokról.

A két professzor közül elsősorban Marton volt az, aki a közvéleményben uralkodó azon nézettel foglalkozott, hogy túl sok joghallgató árasztja el az egyetemeket. Eleinte ő is osztotta a közvélekedést,⁷⁴ utóbb azonban ezen nézetét revideálta és statisztikai adatokat feldolgozó 1927-es tanulmányában azt állapította meg, hogy az első háború után a többi karok hallgatói létszáma jóval nagyobb arányban növekedett, mint a joghallgatók száma. Egyúttal konstataulta a kiadott jogi diplomák arányszámának apadását is.⁷⁵ És a túltermelés veszélyét már csak „küszöbön állónak” látta ekkor. De azt is megfogalmazta, hogy a veszély elhárítható lesz a „jogi tanítás és tanulás teljes komolyságának helyreállítása, az oktatási és vizsgarend szigorú, gyökeres reformja által,”⁷⁶ amelyhez természetesen ő is megfogalmazott néhány – alább jelzett – gondolatot.

Részben a létszám és a hallgatói képességek kérdésével összefüggésben fejtette ki Marton azt a sajátos véleményét, hogy nem kell minden joghallgatónak jogi doktorrá, sőt egyetemet végzett jogásszá sem válnia.⁷⁷ A hazai jogi oktatás elsekélyesedésének egyik jelentős okát ugyanis abban találta meg, hogy a korabeli rendszer ugyanazon tanulmányi rendre terelte a jogi képzésben résztvevő egész tömeget, tehetségest és tehetségtelent egyaránt, és doktori vizsgára kényszerítette azt is, aki „ismerve a maga gyengébb elbocsátottságát szívesen beérné egy szerényebb kenyérdiplomával, mely egy kis közigazgatási, pénzügyi, igazságszolgáltatási álláshoz juttatná.”⁷⁸ Ezzel összefüggésben, miután európai párhuzamokat is detektált, kortársai között szinte egyetlenként elismerte egy alacsonyabb felsőfokú jogi végzettség létjogosultságát is, amely kétéves tanulmányi idő és két vizsga

⁷¹ *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában. A 15.295/1932. IV. sz. VK miniszteri leiratra.* Kir. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1932.

⁷² Vö. MOÓR 1937.

⁷³ MOÓR 1938.

⁷⁴ „A területében s lakosságában közel harmadára csökkent országban a megkétszereződött számú egyetemeken s a még megmaradt jogakadémiákon olyan jogász-túltermelés folyik, amelyet a gazdaságilag meggyöngyült társadalom nem bírhat el sokáig anélkül, hogy a beavatkozás halogatásának igen keserű gyümölcsei ne teremnének.” – írta 1926-ban. Vö. MARTON 1926. 1. p.

⁷⁵ MARTON 1927, 230–231. pp.

⁷⁶ Uo. 231. p.

⁷⁷ „Ma már épkezláb jelölt nem tesz államvizsgálatot, ellenben kevés kitartással a legszerényebb kaliberű koponya is megszerezheti a doktori süveg díszét.” MARTON 1928, 2. p.

⁷⁸ MARTON 1937, 111. p.

után adna képesítést.⁷⁹ Talán ezeket a tanfolyamokat (amelyeknek a korabeli jegyzői tanfolyamokban látja párhuzamát) a jogakadémiákra lehetne telepíteni,⁸⁰ megoldva ezek fenntartási nehézségeit, ugyanakkor megőrizve az egyetemek tanárutánpótlásában játszott fontos szerepüket is.

Marton valamennyi tárgybéli tanulmányának sarkaltos pontjaként jelentkezik a jogi doktori cím általános jellege megszüntetésének kívánalma, amelyet kortársai közül az egyik legkövetkezetesebben képviselt: a doktori cím ne járuljon szükségszerűen a jogi végzettséghez, hanem külön tudományos képesítést jelöljön.⁸¹ A doktori fokozat elnyerését speciális kollégiumok és gyakorlatok hallgatásához, nyomtatásban megjelent értekezés kiadásához, majd ezt követően a választott szak résztárgyait felölelő szigorlat letételéhez kívánta kötni. Meggyőződése szerint az „ílmódon elnyert doktori cím azután tanúskodnék arról, hogy viselője komolyan rászolgált arra, hogy őt megkülönböztessük pályatársaitól legalább is tudományos ambíciójáért és végzett többletmunkájáért, mellyel egyes szakokba jobban behatolt.”⁸²

Ezzel tulajdonképpen már a tanulmányi és vizsgarend körében szabályozandó, és annak keretében megoldhatónak vélt gondok területére térhetünk át. Ezt megelőzően azonban utalnunk kell arra is, hogy akárcsak Marton, Moór Gyula is számos olyan okot említ a jogi oktatás nehézségeivel kapcsolatban, amelyeket nem lehet pusztán megfelelő szabályzatok megalkotásával megváltoztatni. Moór a '30-as években ugyanis a jogi oktatás eredményességének legfőbb akadályaként több „mélyebben fekvő” okot is megjelölt, amelyek között a „magyar társadalom és első sorban a középosztály szegénysége”, a hallgatók „szellemi és erkölcsi” alkalmatlansága, a megfelelő tanárok kiválasztásának nehézségei, a megfelelő segéd-tanszemélyzet, sőt sokszor a megfelelő tantermek hiánya és a közéletben „divatos protekció” kerültek általa kiemelésre.⁸³ Elsősorban ezen akadályok leküzdésére lenne szükség Moór szerint ahhoz, hogy az tan- és vizsgarend elképzelt reformja révén „a jelenlegi alapokon” kielégítő színvonalúvá válhasson a haza jogi oktatása.⁸⁴

Moór kardinálisnak tekintette, hogy az új szabályzatok fellépjenek az „*in absentia* hallgatás” lehetőségével, az úgynevezett „mezei jogászság” elharapózott szokásával szemben és fokozzák a leckelátogatási szorgalmat. Ennek érdekében azt várta el a professzoroktól, hogy az előadásokon olyan többletet adjanak hallgatóiknak, amit a tankönyvek nem nyújtanak nekik. Hasonló okból tartotta fontosnak a „megbeszélő órák” bevezetését is.⁸⁵

⁷⁹ MARTON 1927, 236. p. MARTON 1928, 15. és 34. pp.

⁸⁰ MARTON 1927, 236. p. MARTON 1928, 5. p.

⁸¹ MARTON 1924, 325. p. MARTON 1926, 32. p. MARTON 1927, 235–236. pp. MARTON 1928, 1–5. pp. MARTON 1936, 111–114. pp.

⁸² MARTON 1936, 114. p.

⁸³ MOÓR 1937, 15–17. pp. Korabeli sajtóviSSzhang: *Pesti Napló* 1936. december 15. 6. p.

⁸⁴ Moór így fogalmaz: „1. abból, hogy a legkérőbb visszasságoknak nagyrészen igen mélyenfekvő és írott szabályozásokkal meg nem szüntethető okai vannak, következik az, hogy pusztán a tanulmányi és vizsgálati rendszer reformjától nem szabad túl sokat várnunk; 2. abból pedig, hogy jelenlegi jogi oktatási rendszerünk alapján véve jó és a nemzetközi összehasonlítást is kibírja, következik az, hogy a megvalósítandó magyar reformnak nem az eddigi rend gyökeres felforgatására, hanem a jelenlegi alapokon való szerves továbbépítésre kell törekednie, egyrészt azért, hogy a jelenlegi szabályzatokkal üzőtt visszaéléseket kiirtsa, másrészt azért, hogy a jelenlegi rend hiányait a megváltozott kor követelményei szerint betöltse.” Vö. MOÓR 1937, 18. p.

⁸⁵ MOÓR 1937, 18–19. p.

A vizsgarendszer kapcsán *Marton Géza* – és kongeniális kortársai többségének – egyértelmű szándéka az volt, hogy csökkentse a vizsgák számát.⁸⁶ Mindenképpen ki akarta zárni annak lehetőségét, hogy olyan tárgyakból, amelyekből a hallgató már alapvizsgát tett – s később nem kapott többlettudást – vizsgáztatható legyen a szigorlaton.⁸⁷

Moór Gyula és a pesti jogi kar 1932-es munkálata a vizsgákkal kapcsolatosan „emelte a tétet,” és abból indult ki, hogy az alapvizsgák sikertelensége esetén a hallgatónak az egész tanévet meg kellene ismételnie, ami nagyban növelné a hallgatói szorgalmat, de ugyanakkor az ún. „éves rendszerre” való átérést tenné szükségessé és egyúttal kívánatosná.⁸⁸ *Moór* maga alternatív megoldásként azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy „ha csupán a tanulmányi idő végén kellene, az egész kötelező tananyagra kiterjedő összefoglaló záróvizsgákat tenni.”⁸⁹ Ez együtt járt a *bifurcatio* megszüntetésével⁹⁰ és az államvizsgák eltörlésével, valamint a szigorlatok átalakításával.⁹¹ Utóbbiakkal kapcsolatban a korra jellemző „vizsgaturizmust” megszüntetendő azt kívánta előírni, hogy a jelöltek szigorlataikat azon az egyetemen legyenek kötelesek letenni, amelyen utolsó két érvényes félévüket hallgatták.⁹²

Marton mellett, hogy maga is szorgalmazta a vizsgarendszer átalakítását, a tanterv gyökeres átalakításával kapcsolatban sajátos nézeteket vallott. Éveken át finomítva javaslat-rendszerét sürgette a tanrendszer, a tárgyak tanévekre való beosztásának reformját, sarkalatos pontokként hangoztatva „az élő jog alapelemeinek”, az alkotmányjog-, a büntetőjog-, és a magánjog „intitúcióinak” az első évfolyamra helyezésének,⁹³ valamint a jogtörténeti tárgyak és a jogbölcsélet a felsőbb évfolyamokra telepítésének ésszerűségét.⁹⁴

Ezzel szemben *Moór* a tanulmányi idő beosztásának, a kötelező főkéllégiumok sorrendjének kérdésében a stúdiumoknak azt a beosztását tartotta helyesnek, „amely egyévi történeti és egyévi elméleti előkészítés után a harmadik évben a közjogi, a negyedik évben pedig a magánjogi intézmények részletes ismeretét közvetíti.”⁹⁵

Moór felfogása a doktori cím kapcsán is eltért későbbi kortársaitól. Arra a kérdésre, hogy „a doktorátus minősítsen-e a közszolgálatra, avagy a képesítővizsgáktól függetlenül szerveztessék meg a doktori fok, mint tisztán tudományos grádus?”, azt a választ adta,

⁸⁶ „A magyar rendszer [...] olyan halmozását teremtette meg a céltalan, száraz vizsgáztatásnak, mely talán még az olaszt és a spanyolt hozzávéve – a rekordot tarja egész Európában!” „Meg kell szűnnie végre annak a felfogásnak, hogy jogtanításunk minden bajára egyetlen panacea a folytonos, ismételt, végnélküli vizsgáztatás.” MARTON 1928, 7. p. „Két-háromszáz, vagy még több kollokvium egy félévben agyonnyomja a professzort. Hogy pedig ezt a munkát más (adjunktus) végezze, az szerintem képtelenség.” MARTON 1926, 36. p.

⁸⁷ MARTON 1932, 120. p.

⁸⁸ MOÓR 1937, 20–21. p.

⁸⁹ Uo. 39. p.

⁹⁰ MOÓR 1937, 14., 32., pp. MOÓR 1938, 5. p.

⁹¹ MOÓR 1937, 39–40. pp. Az alapvizsgarendszert az első három év mindenikének végén két-két fontosabb főtárgyból, összesen tehát hat tárgyból leteendő vizsgába szervezte volna. A tanulmányok végén pedig az addigi három jogtudományi és két államtudományi szigorlatot négy jog- és államtudományi szigorlatba vonta volna össze.

⁹² MOÓR 1937, 23–24. pp.

⁹³ MARTON 1928, 10–11. pp.

⁹⁴ Uo. 15. p.

⁹⁵ MOÓR 1937, 36–39. pp. MOÓR 1938, 17–18. pp.

hogy a doktori címet nem tudományos fokozatként, hanem „a komoly egyetemi szakképesítés” megjelenítőjeként kell kezelni a jövőben is.⁹⁶ A doktori cím megszerzéséhez előírt disszertációkkal kapcsolatban megállapította, hogy a káros gyakorlat szerint „a doktorjelöltek tekintélyes százaléka disszertációját nem maga készíti el, hanem disszertáció készítésével üzletszerűen foglalkozó egyénektől, vagy az úgynevezett jogi szanatóriumoktól vásárolja.” Ezért *Moór* a megoldást vagy a disszertációk teljes eltörlésében, vagy pedig olyan zárthelyi írásbeli dolgozattá való átalakításában látta, amely megőrzi a zárthelyi disszertációk tudományos-dolgozat jellegét.⁹⁷ Ugyanakkor – az 1932-es pesti kari javaslatból átvéve a gondolatot – *Moór* szerint a doktori diplomához a jövőben mellékelni kellene fűzni, amely „pontosan feltünteti a diploma birtokosának az alapvizsgákon és a szigorlatokon elért eredményeit az ismétlő és pótvizsgák megemlékezésével is, valamint doktori disszertációjának tárgyát, címét és minősítését,” ezzel téve különbséget a jó eredményű és a csak éppen ledoktorált hallgatók között.⁹⁸

Marton Géza alaposan átgondolt és kidolgozott reform-javaslati nem váltottak ki különösebb országos visszhangot, sőt még debreceni kollégáinak „konzervatív” többségével sem sikerült elfogadtatnia azokat. Ezt igazolja például a Magyary-féle 1931-es reformtervezethez készített (több, mint 200 oldalt kitevő előkészítő iratban manifestálódó) kari vélemény is,⁹⁹ amely például – igaz nagy vita után – a doktori cím minősítő (képesítő) jellegének fenntartását (vagyis az akkori állapotban meghagyását) preferálta. A debreceni kar úgy látta, hogy a korabeli gazdasági helyzetben csak a legszükségesebb reformokra szükséges koncentrálni: a *bifurcatio* megszüntetésére, a hallgatói „vándorlások” lehetlenné tételére, a kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetésére, valamint minden tanszék mellé legalább egy asszisztensi álláshely finanszírozására, illetve a jogi „szanatóriumok” visszaéléseinek megakadályozására.

Moór Gyula hivatalosabb csatornákon közvetített és a döntéshozók figyelmének szánt javaslati sem eredményeztek előrelépést – mint jeleztem – sem országosan, sem – központi rendelkezés híján – helyi szinteken. Hiszen *Moór* 1938-ban elkészített tervezetét¹⁰⁰ csak 1940-ben vitatták meg a karok.¹⁰¹ A fakultások reakciójában – és nem csak abban – a kifáradás bizonyos jelei mutatkoztak már meg: a karok belefáradtak a sikertelen reformtörekvések ciklikus véleményezésébe.¹⁰² A korábban már többször eredménytelenül felvetett megoldások mellett az akkori tervezet jellemző törekvése volt – mint láthattuk – az évfolyamrendszer bevezetése, a tanszabadság – előírt tanmenet szerinti előhaladást preferáló – jelentős korlátozása, valamint az érettségi eredmények alapján kialakított felvételi rendszer,¹⁰³ a kötelező megbeszélő órák és a zárthelyi dolgozatok bevezetése. Ezen

⁹⁶ *Moór* 1937, 40–43. pp. *Moór* 1938, 12–15. pp.

⁹⁷ *Moór* 1937, 22–23. pp.

⁹⁸ *Moór* 1937, 22. p. *Moór* 1938, 16. p.

⁹⁹ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának jegyzőkönyve*, 1931/32. IV. r. ü. (02. 26.) 256.; X. rk. ü. (04.08) 330.; XI. rk. ü. (04. 16.) 332.

¹⁰⁰ *Vö. Moór* 1938. *LADÁNYI* 2007, 71–72. és 74–75. pp.

¹⁰¹ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának jegyzőkönyve* 1939/40. VI. r. ü. (febr. 17.) 334. és VIII. r. ü. (máj. 21.) Baranyai Béla dékán aláírásával egy 23 oldalas elaborátum készült és lett utóbbi ülés anyagához mellékelve. Erről és a többi vidéki jogi kar reakciójáról *vö. LADÁNYI* 2007, 75–77. pp.

¹⁰² *LADÁNYI* 2007, 75–76. pp.

¹⁰³ *Moór* 1938, 27. p. *LADÁNYI* 1995, 488. p.

kívánságok sem valósultak meg azonban, hiszen a kormányzatból hiányzott az elhatározottság és a kellő erő, a karok egy része pedig a reformokat összességében már nem tartotta időszerűnek.

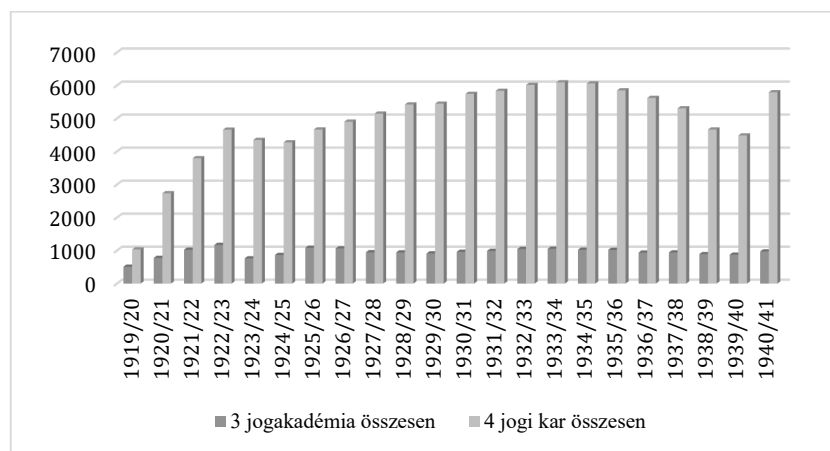
VII. Jogi hungaricumok

Végül nem hagyhatjuk szó nélkül az eddig is már többször említett jogakadémiák szerepét sem a korabeli jogászképzésben. A korabeli jogászközvélemény sokszor hangoztatta ezen elavult „jogi főiskolák” megszüntetésének igényét, ezt azonban a kormány egyházpolitikai szempontok miatt nem merte felvállalni.¹⁰⁴

Az '20-as évek első felét a tucatnyi intézményből köztudottan három élte túl: 1923 után az egri érseki joglíceum fenntartását teljesen az érsek vállalta magára;¹⁰⁵ a kecskeméti jogakadémián 1924-es átalakulásig vegyes fenntartással működtek a tanszékek: a város öt, a kecskeméti egyházközség két, az egyházkerület egy tanszéket tartott fenn, míg „egyetemes református jogakadémiává” avanzsáló intézmény fenntartásához utóbb már a magyar református egyház is hozzájárult.¹⁰⁶ Az 1919-ben Miskolcra áttelepült eperjesi jogakadémia, mint a tiszai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület jogakadémiája folytatta működését és a fenntartó jogokat az egyházkerületi elnökség gyakorolta.¹⁰⁷

2. sz. ábra

Joghallgatói létszámok 1919–1940¹⁰⁸

Forrás: Saját szerkesztés.

¹⁰⁴ BÓNIS 1980, 900. p. LADÁNYI 2007, 48–49., 52. pp.

¹⁰⁵ KISS PÉTER: *Az egri érseki Líceum történetéből*. Eger, 2016. 54. p.

¹⁰⁶ HOMICSKÓ et al 2019, 60–61. pp.

¹⁰⁷ BRUCKNER 1996, 76–91. pp.

¹⁰⁸ PETŐ 2003, 138–139. pp.

A mellékelt ábra tanúsága szerint az I. világháború lezárását követő évben a létükért küzdő jogakadémiák még a joghallgatók felét oktatták, de aztán 1920 és 1923 között az intézmények egy részének fokozatos elhalála miatt az arány az ¼ felé közelített. 1923 után a korszak jelentős részében tevékenykedő három jogakadémia hallgatói létszáma fokozatosan 20 % alá csökkent és a 16-17%-os tartományban mozgott a '30-as évek végéig.

A három jogakadémia bizonyosan hozzájárult az adott földrajzi terület értelmiségi utánpótlásának biztosításához és hallgatói az esetek többségében kiváló tanárok segítségével készülhettek fel – az egyetemek mintájára megszervezett foglalkozások keretében – az egyetemeken leteendő szigorlataikra, vagy léphettek ki államvizsgálók bizonyítványával a korban igencsak zsúfolt „munkaerőpiacra.” Utóbbi lehetőség 1926-ig állott fenn, amikor is Klebelsberg miniszter megvonta a felekezeti jogakadémiák államvizsgabizottságainak engedélyét.¹⁰⁹ Ezután tulajdonképpen visszatértek az I. világháború előtti állapotok: a jogakadémiák végbizonyítványt állítottak ki, s a képzés lezárása az egyetemi karokra maradt. A korabeli jogakadémiák – a fő tantárgyak terén szinte ugyanolyan kötelezettséggel bírván, mint az egyetemi jogi karok – szűkös tanári gárdával működtek, ami az óraterhelésükre természetesen jelentősen kihatott és nehezebb anyagi és infrastrukturális feltételek körülmények is hátrányosan érintették őket.¹¹⁰

Emellett az intézmények nyugodt működése is visszatérő veszélyeknek volt kitéve. Például a szegedi jogi kar Kolozsvárra való visszatérése körüli nagy átszervezést a kormány a jogakadémiák fokozatos megszüntetésére akarta felhasználni. Ez lehetett a célja az 1940. évi XXVIII. tc.-be foglalt azon rendelkezésnek, amely a jogakadémiákon az 1941/42. tanévtől kezdve csak két évfolyam működését engedte meg a jogi karokon érvényes tanulmányi rend szerint és lehetővé kívánta tenni, hogy az akadémiai hallgatók a második alapvizsga után egyetemen folytathassák tanulmányaikat.¹¹¹ A háború alatt ennek azonban nem tudtak érvényt szerezni és rendeletileg megengedték a négy-négy évfolyam további működését mindhárom intézményben.¹¹² A jogakadémiák egészen 1949-ig folytathatták működésüket,¹¹³ s – mivel a jogakadémiai rendes tanárok is rendelkeztek valamelyik jogi kar habilitációjával – a korábbi időszakhoz hasonlóan jelentős mértékben hozzájárultak a jogi karok tanárutánpótlásának biztosításához.

Töredékes visszatekintésünk végén bizonynyal állapíthatjuk meg, hogy a két világháború között egyetemi, vagy jogakadémiai katedrákon tevékenykedő jogászprofesszorok nem csak oktatói munkájukkal, hanem a hazai jogéletet szolgáló irodalmi tevékenységük-

¹⁰⁹ 50.139/1927.IV. sz. Idézve: *Érseki Jogakadémia Évkönyve az 1925/26 – 1932/33-as akadémiai évekről*. 101. p. Vö. NAGY JÓZSEF: *Az egri jogakadémia képzés nehézségei*. In: Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János (szerk.): „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Linceum Kiadó. Eger, 2011. 191–192. pp. PETŐ 2003, 108–109. pp.

¹¹⁰ PETŐ 2003, 111. p.

¹¹¹ 3. §. (3) A jogakadémiákon az 1941/42. tanévtől kezdve csupán két évfolyam működhetik. A jogakadémiák tanulmányi rendje az egyetemi jog- és államtudományi karok első és második évfolyamának tanulmányi rendjével megegyezik. Jogakadémián csupán az első és második alapvizsgát lehet letenni. A jogakadémiai hallgató tanulmányait a második alapvizsga sikeres kiállása után tudományegyetem jog- és államtudományi karán folytathatja.” LADÁNYI 2007, 78–80. pp.

¹¹² BÓNIS 1980, 900–901. pp.

¹¹³ GYÖRGYI KÁLMÁN: *Jogoktatás III. A felszabadulás utáni korszak*. In: Szabó Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia 1. A-J. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 901. p.*

kel is rászolgáltak az utókor megbecsülésére. Ennek fényében valóban helyénvaló és üdvözlendő az utóbbi évek azon törekvése, hogy mind a nagy névvel bírók, mind a kevésbé nevesek méltó módon kapjanak helyet a magyar jogászok Pantheonjában.

BÉLA P. SZABÓ

FRAGMENTARISCHE GEDANKEN ZU DEN BESONDERHEITEN
UND PROBLEMEN DES RECHTSUNTERRICHTS ZWISCHEN DEN
BEIDEN WELTKRIEGEN IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Ausgehend von den in den letzten zehn Jahren zusammengestellten Biografien ungarischer Juraprofessoren, die in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen tätig waren, beschreibt die Studie kurz den rechtlichen Rahmen des universitären Rechtsunterrichts, die von den öffentlichen ordentlichen Professoren gelehrt Fächer, sowie die Veranstaltungstypen. Dabei wird besonders die der Frage der Professorenmigration zwischen den vier juristischen Fakultäten und den Rechtsakademien jener Zeit unter der Lupe genommen. Um den statischen Charakter des damaligen juristischen Ausbildungssystems zu verdeutlichen, werden in der Studie auch einige Reformideen skizziert, die nicht umgesetzt werden konnten, obwohl die damalige „juristische Welt“ das Bedürfnis nach Veränderung verspürte. Die Anerkennung der Notwendigkeit einer Erneuerung, die jedoch an den „Schwierigkeiten“ scheiterte, war ebenso kennzeichnend für diese Zeit wie die spezifische Rolle der Rechtsakademien oder die Zusammensetzung der Studentenschaft. Ziel dieses Schreibens ist es in erster Linie, auf der Grundlage mehr oder weniger bekannter Fakten einen Einblick in den Lehralltag der damaligen Professoren zu geben und das Umfeld und die tägliche Beschäftigung aufzuzeigen, in dem sie ihre Werke schufen, die die Rechtswissenschaft bereicherten und der Rechtspraxis dienten.